

Више од 20 година је неприкосновено тржиште блаженом светлошћу обасјавало цео свет и сад – после кратког сумрака, брзо је пала ноћ. Одједном су сви у мраку: политичари, банкарни, финансијски експерти, економисти и новинари. У мраку и страху. Ко ме се окренути у неизвесности? Па да, “архаичном монструму”. Као и обично, без много филозофије и идеологије, веома прагматично – творци либералног модела су се и у овим тешким временима окренули држави. Знају старо правило: држава не може да усрећи грађане, али им сигурно може помоћи у несрећи.

У донедавно неприкосновеном ултралибералном економском моделу – држава је оптуживана да анахроним приступом економији ограничава либерализам у његовој тежњи да благодетима заспе цело човечанство. А тај атавизам државе је проналажен у њеној тежњи да још мало контролише финансијске токове и да од банака тражи мало опреза у заштити улога и штедње грађана. Штедње коју су банке, у општој еуфорији, директно или кроз пензијске и друге фондове све неодговорније нудила за шпекулације на финансијским тржиштима. Та држава је стално и свуда мучила либерале досадном навиком да порезом прогони успешне и богате. И тако их спутава у развоју. А сад се појавила и нова реч у речнику либерала: национализација. Мада, морамо признати да се у међувремену десило нешто страшно – финансијски крах. А он може и да се прошири на економију. Целом систему прети пропаст.

Америчка влада је тога потпуно свесна и зато повлачи до јуче незамисливе потезе. Национализовала је Фреди Мак и Фани Мај, две огромне хипотекарне банке, национализује и највећу светску осигуравајућу компанију АИГ и то под невероватним околностима. Вашингтон је увидео и да стратегија појединачних потеза, не може дуго и предлаже план за глобално спасавање економије кроз оснивање фонда од 700 милијарди долара. Није у питању спасавање само лоших ђака, цео разред је пао на испиту из финансија – свима треба помоћ јер је цео систем пред колапсом. Треба из биланса америчких финансијских институција одстранити ненаплатива, трула потраживања да би им се поправило финансијско стање и омогућио наставак рада – а амерички порески обвезник ће платити цех.

Национализација је једина ствар која преостаје када су сва тржишна решења исцрпљена. Наиме, када се пређе критични праг сви тржишни механизми се покрећу у истом смеру. После извесног времена то је систем који нема никакву противтежу. То је уосталом у сагласности за индивидуалистичком рационалношћу коју промовише либерални модел – лудост је куповати када сви продају. Као што су шпекулативни механизми произвели страховит раст цена, раст обима

трансакција и не мањи раст ризика за време експанзије, они у рецесији производе кумулативни пад цена и урушавање свих сегмената тржишта. Ту стихију може ограничити само држава.

Амерички план Хенрија Полсона је изненађујући, али у суштини илуструје стару либералну прећутну догму – приватизација профита и национализација губитака. Изгледа неморално је да амерички грађани треба да плате 700 милијарди долара за покривање губитка Волстрита. Таквог неморала ће ускоро бити и у Европи, и свугде по свету, где ће државе спасавати финансијске институције. Јер сад се јасно види да је једна од ударних слика либералног модела била обична пропагандна лаж. А како су нам само сликовито приказивали те нове капиталисте, витезове ризика и храбре предузетнике нових економских авантура. Ти финансијски генији су могли да раде шта год би им пало на памет – нису се устручавали у смишљању невероватних конструкција – зарадили су огроман новац, били отелотворење безобзирности и похлепе, али на крају – нису, у ствари, они ризиковали, већ порески обвезници и друштво у целини.

Глобална опасност: У целој причи осим неморала има и нешто парадоксално. Неолиберални финансијски лобији, залажући се деценијама за дерегулацију и водећи позициони рат против државног мешања у финансије и економију, осионо су себи обезбеђивали огромне приходе. Али чим се тржиште новца сузило и почела криза, одмах су бестидно похитали да траже заштиту и помоћ државе. Парадоксално је и да човек који национализује по Америци није нико други него Хенри Полсон. Министар финансија ултралибералне, десничарске администрације и бивши председник “Голдман Сакса”, једне од највећих светских пословних банака и иконе финансијског капитализма. Како судбина може бити пакосна. Овај банкар није могао ни сањати да ће завршити каријеру у раноболшевичком маниру – етатизацијама по хитном поступку. Није било лако, али није имао избора.

Протеклих 20 година Волстрит је досезао вртоглаве профите, банкари су бескрупулозно пловили новчаним токовима па сад кад су извори пресушили државни буџет даје 700 милијарди да покрије губитке квазимангупа. А сасвим би било нормално да они одговарају пред судом јер су своје жртве преварили два пута – прво проневеривши њихов новац, а друго због повећања пореза које следи. Тешко је не бити огорчен поводом толико неморала, али се мора схватити да је овај потез колико неправедан, ипак неопходан. А ево зашто.

С чим се, у ствари, суочава америчка администрација? Са глобалним урушавањем

финансијског система. Ризик глобалног слома подразумева да због густе међуповезаности у финансијском систему, неликвидност једне банке, колатерално повлачи за собом неликвидност одређеног броја других банака чије банкротство проузрокује пропаст других банака, и тд.. Пад једне банке, ланчаном реакцијом, води пропасти целог система. Глобално урушавање би брзо захватило цео свет. Зато се глобални крах финансијског система не сме допустити. На прагу смо велике катастрофе и то је оно против чега се бори Полсонов план. Треба императивно зауставити овај механизам, јер колапс финансијског система значи тренутно испаравање улога, депозита, уштеђевина; нестајање кредита и гашење свих финансијских токова.

Права природа глобалне финансијске претње је, у ствари, глобална уцена. Јер финансијски систем је способан да примора државу на одређене подухвате под претњом страховите одмазде. Таоци су грађани. Ако држава не реагује благовремено, распад система ће јој нанети толику штету да ће се тешко опоравити. На економском нивоу ова финансијска претња заправо се сматра новом врстом оружја масовног уништења и следи основне принципе теорије одвраћања.

Толика моћ произилази из чињенице да финансије заузимају посебно место у структури капитализма. У финансијском капитализму, моделу који громко пропагира ултралиберализам, баш су финансије те које спајају све шавове и кроз светску електронску мрежу регулишу новчане токове. Изласком на светска тржишта и експанзијом финансијског инжењеринга, сви дугују свима и свако потражује од сваког. Управо та невероватна испреплетеност интереса даје финансијама толику важност. И најмањи застој у огромном крвотоку може имати низ озбиљних последица. Ако стане срце – економски систем у целини пуца по свим шавовима! А срце тог глобалног система је Волстрит који је у прединфарктном стању.

Под тим околностима сваки избор је болан.

Може ли се допустити колапс и задовољити правда? Да цело то грамзиво друштво најзад буде кажњено и нађе се на улици. Нажалост, задовољство и осећај правде би трајало кратко јер бисмо сви били захваћени вртлогом. Када падају финансијске конструкције или читави системи, они се не урушавају равномерно, по вертикали сами по себи, као торњеви и куле. Они се распадају у неред и хаосу изазивајући разарања на све стране. На крају кобне последице стижу до сваког појединца.

То је то! Финансијска бомба спремна је да експлодира. Спасовање банкара је решење које је политички и морално неприхватљиво, али избора немамо.

Пут у пропаст: Да се осврнемо уназад. Расподела прихода је, од 1945. па све до краја 70-их, константно ишла у прилог раду – повећање плата је систематски пратило еволуцију профита. Почетком 80-их однос је почео да се мења у корист капитала – све већи део прихода је ишао акционарима. У раним 90-им, ултралиберални модел намеће финансијску дерегулацију и кроз развој тржишне економије и глобализацију, преусмерава национална богатства у корист уског круга одабраних. Средња класа се пауперизује. Све је мање богатих, али су све имућнији, и све је више сиромашних који су у све тежој ситуацији.

Нове глобалне технологије, убрзање саобраћаја и географско проширење ултралибералног система темељно су променили однос власника средстава за производњу и запослених. Запослени су стављени у услове сурове конкуренције: раст продуктивности, имиграција и измештање. Ултралиберални модел намеће дуплу стегу: са једне стране притисак на цене, што је последица опште конкуренције, а са друге стране притисак акционара на трошкове који захтевају рентабилност уложеног капитала, и све више профита. Између пада цена и раста продуктивности, између чекића и наковња, су запослени и њихове плате. Плате су постале главна варијабла за прилагођавање напрегнутим условима пословања. Притиску нема краја.

Награђујући капитал науштрб рада, ампутирају се огромна средства из нормалног економског циклуса: куповна моћ запослених се смањује, а раст прихода акционара неће подржати потрошњу, јер богати углавном већ имају све. Зато ће богати, а ради се о великим свотама, радије ићи на шпекулативна тржишта рискантних финансијских производа. Ти производи су двоструко рискантни. Формално – они делују на шпекулативним тржиштима. Суштински – резултати софистицираног финансијског инжињеринга који комбинују свопове, терминске обвезнице, опције и деривативе све су неразумљивији, све комплекснији и све слабије контролисани.

Приходи од плата чине потрошњу, а потрошња је скоро три четвртине потражње. Да би се одржала потражња потребни су потрошачи са куповном моћи. Ниски приходи запослених чине их доста бледим потрошачима.

Како обезбедити осиромашеним радницима нове приливе да им се некако одржи куповна моћ? Одговор је прост – кроз задуживање. Вештачко одржавање потрошње има лошу страну: равнотежа је све неизвеснија. И најмањи удар може проузроковати урушавање целог система. То се и десило. Прве жртве кризе су хипотекарне банке које су скромним америчким домаћинствима нудиле повољне кредите које ови, са својим

опадајућим приходима, нису били у стању да плаћају. Онда су грамзиве хипотекарне банке своју неопрезност великодушно пренеле на целу финансијску заједницу, понудивши титризована (али и даље неизвесна, често ненаплатива) потраживања шпекулантима. Увек у потрази за новим производима, ови генији финансијског инжењеринга су неопрезно или злонамерно фингирали суштину тих вредности представивши их сигурном инвестицијом.

Кад су пале прве ненаплативе менице, услови кредита су се поштрили и цене некретнина су престале да расту. Како су трула потраживања наставила да пристижу у све већем обиму, почео је пад цена некретнина и кренула је сумња у сигурност хипотекарних гаранција. Кад су банке коначно схватиле размере губитака, почела је криза поверења. То је довело до колапса другоразредних хипотекарних кредита. Удар на хипотекарне вредности је увукао цео финансијски сектор у олују.

Тако је неопрезна шпекулативна логика финансијера заменила опрезну и трудољубиву индустријску логику. Ова девијација нас је довела до руба пропасти.

Није било потребно бити експерт да би се закључило да је тај модел неодржив. Он је био погубан пре свега за запослене. Али је на крају дошао главе и самим финансијским моћницима.

Шта чинити: Једном активирана бомба глобалног ризика не може се дезактивирати. Попуштање пред уценама финансијског капитализма се чини суштински неправедним. Ако проширимо временске хоризонте дилема може имати морално решење: темељна реформа капитализма. Треба хитно спасавати банке, али треба и безусловно захтевати радикалну промену механизма тржишта финансија.

Нажалост у Полсоновом плану, нема никаквог предлога реформи. И то изгледа као савршено једнострана помоћ, без најмање условности како на законодавном тако и на економском пољу. Али та унилатералност је највећи проблем. Сви услови за потпуну реформу система су ту, само Хенри Полсон није нашао за сходно ни да ту тему помене. Може се ту и тамо чути, пре у Европи него у Америци, да је неопходно више морала у капитализму. Нажалост, тишина о конкретним реформама је заглушујућа.

Могућа решења: Капитализам је прошао више криза и можда се неке поуке могу извући. Често се спомиње 1929. И постоје неке лекције из Велике депресије. Током кризе 1929. недостајао је брз и непосредан одговор власти. На почетку ове кризе државне институције су се донекле обезбедиле против недостатка ликвидности и опремиле се материјалним средствима за хитне интервенције. Ти се механизми данас виде. Централне банке интервенишу од августа 2007. Отвориле су славине ликвидности. Иако су “текле” повелике количине, то није било довољно. Иако замашна, интервенција није била довољна, она је била нужна. Федералне резерве и европске централне банке су урадиле оно што је недостајало 1929.

Посебно су САД превазишле властите табуе, преокренуле сопствене догме, упуштајући се у национализацију и преузимање огромних трулих потраживања од приватног финансијског сектора. Етатизација ових размера је невиђена. Све ће бити урађено да бисмо били поштеђени пропасти. Ватрогасни арсенал за хитне интервенције је импресиван и то је велика лекција научена из кризе крајем 20-их. Неопходно је разоружати кризу на самом почетку. Када се прошири и распламса – прекасно је.

Држава треба да плати стабилизацију система, под условом да она поново преузме контролу над финансијама. А може се живети у контролисаном систему финансија. Чак се живело веома добро. Није посредни носталгија, већ историјска чињеница.

Морамо поново активирати вредности солидарности на којима се темељио капитализам са људским лицем. Уосталом, само национална солидарност може спасити капитализам. Само држава, парама из буџета, тј. сви порески обвезници солидарно, може избавити капитализам. Онда је сасвим нормално и да опорављени капитализам реинтегрише те исте принципе солидарности у свој будући модус операнди. Јер између 1945. и 1985. на Западу је неприкосновено владао капитализам. Јесте страх од комунизма чинио капиталисте обазривијима према запосленим. Али та опрезност није била основни разлог за 40 година високог економског раста.

Просперитет је био директна последица поштовања три врсте солидарности. Оне су и данас императиви:

1. Неопходно је, након 20 године апсолутних привилегија даваних капиталу, кренути у пренос дела створених богатстава на запослене. Пореска политика је фундаментално средство економске солидарности. Она мора што мање опорезовати приходе од рада, стимулирати инвестиције, а високим стопама циљати на приходе шпекулативних операција. Са повећањем нето плата, не само да ће се значајно подржати потрошња већ ће се решавати и проблеми презадужености. Запосленима са бољим приходима неће бити потребна додатна задужења.
2. Нужно је да социјални минимуми дефинитивно престану да буду она ставка у буџету која се стално смањује. Кроз друштвену солидарност и загарантовани минимални доходак треба реактивирати појам државе благостања. Социјална давања (радна, здравствена, пензијска) нису трошак већ инвестиција у грађанску сигурност и будућност. Основни доходак није корист само за одржавање нивоа потрошње људи који су стицајем околност на минималној заради. Његово постојање (и сигурно плаћање) омогућава пристојан живот, достојанство и наду пензионерима, незапосленим и болесним. Друштвени доприноси морају свима гарантовати основни доходак који је једино решење које помирује еволуцију запошљавања и социјалну правду.
3. Кејнзова решења из 30-их година била успешан одговор на проблеме несигурности, депресије и економске неизвесности. Државни интервенционизам је принцип који

ограничава слободу тржишта законима. Државна интервенција би омогућила капитализму да контролише и усмерава економске токове тако да служе интересу целог друштва и не угрожавају социјалну правду. Равномерно распоређен просперитет је најбољи гарант стабилног економског раста и социјалне правде. Занемаривање солидарности и одустајање од тежње ка општем благостању се показало великом грешком. Од рата до средине 80-их, солидарности је било, финансије су биле под контролом и није било ниједне велике кризе. Осигурана је пуна запосленост, запослени су живели све боље, деоничарима је било веома угодно, раст је био 5 посто, предузећа су циљаним инвестицијама подржавала динамику иновације, ширила и модернизовала производне капацитете.

Државни надзор би значео крај непрозирног финансијског инжењеринга, драконска ограничења могућности банака да улазе у ризичне инвестиције, књиговодствена правила са ограниченим улагањима по типу инвестиција, али и законску регулативу са стриктним раздвајањем депозитних активности и шпекулативних операција. Држава мора да спроведе ову корениту промену. Само она може, узводно, политичком акцијом изгласати законски оквир, а низводно, преко економских агената, надзирати поштовање ових правила.

Овај стратешки заокрет либерали никад не би извели у нормалном условима, из солидарности. Они су једноставно на то били присиљени из нужде. Историја им није дала да бирају. Страшно је да након препада почетком 80-их и велике пљачке која је трајала скоро четврт века, ултралиберализам завршава с планетарном отмицом. Нажалост, опет ћемо морати платити јер смо сви таоци. Али, очигледно би било скандалозно ако би се остало само на овом. Неспојивост капитализма и општег благостања коју је на подмукао начин пропагирао финансијски либерализам, може бити решена само кроз развој солидарности. Нема контрадикције између капитализма и социјалног напретка. Капитализам је економски систем производње богатства, а не начин расподеле. Либерализам и глобализација су пореметили равнотежу у расподели новостворених вредности између рада и капитала (у послератном износио је 70:30). А сад се чини да је после пропасти ултралибералног модела, који је човечанство подредио суровим захтевима тржишта, напоскон дошло време да се економија и финансије врате у службу човека.

(Аутор је бивши директор Пореске управе Србије, сада стратешки саветник “Тракс корпорације” у Паризу)

Пренето из недељника НИН